

Változások a könyvtáros és információs szakmában

Válaszúton a könyvtárosok és információs szakemberek: szerepeket vagy feladatokat vállaljanak? Az információs szakma szerepeinek változatos sora. Egymással is versenyben? A társadalmi elismertség kulcsa a szereporientáció. A szerepelmélet tanulságai és az új információs technológia hatása. A szakma lényege mégsem változik.

Bevezetés

Az emberiség történelme folyamán a könyvtáros – klasszikus szerepe szerint – mindig is az információ használójának a kalauza és tanácsadója volt. A technológiai szinttől függetlenül a könyvtáros dolga az, hogy közvetítsen az információt nyújtók, az információs rendszerek és az információ használója között. Hagyományosan ez egy tudományos és szakmai funkció, egy olyan személy dolga, akinek mély tudása és gazdag ismeretei vannak az információ természetéről csakúgy, mint arról a környezetről, amelyben felhasználni kívánják.

A közvetítő, kalauz és segítő klasszikus szerepe azonban mára a szakmában elvesztette vitalitását és aktív jellegét, s a legtöbb esetben a hagyományos könyvtári munka megőrző jellegére redukálódott. Az információs szakemberek most egy olyan környezetben működnek, amely radikális változtatásért kiált abban a tekintetben, hogyan is értelmezzük a társadalmi és a szakmai szerepeket. Jó néhány tudományos vizsgálat mellett valamennyi társadalmi tapasztalat és benyomás megerősíti, hogy a modern társadalom milyen kevés elismerésben részesíti az ilyen típusú szolgáltatásokat. A könyvtár- és információtudományi szakma (a továbbiakban KIT) általában gyenge tekintélye gyakran juttatja előnytelen helyzetbe a kiváló információs szakembereket is a munkaerőpiacon.

Ezért ez az írás arra szólít fel, adjuk fel a szakma hagyományosan passzív attitűdjét, s kormányozzuk új irányba szolgáltatásaink és illetékességeink fejlődését.

Ebben a folyamatban nagy szükség van az innovatív megközelítésre az oktatási és nevelési programokban, mint ahogy egy új kultúra meghonosítására a KIT-intézményekben, ami a személyzetet olyan szakemberek önazonosságával ruházza fel, akiknek inkább az információs és ismeret-

források menedzselése a dolguk, semmint az információval kapcsolatos intézményeké és dokumentumoké.

Új szerepek és funkciók kifejlesztése

A kihívások egyike, hogy a szolgáltatnak és a napi munkának inkább a használó igényeit kell megcéloznia, semmint a könyvtári vagy információs üzem belső műveleteit. A használói igények megkövetelik a figyelmet, s az információs szolgáltatásokat és termékeket hozzájuk kell igazítani. A hagyományok egyik fő visszahúzó ereje, hogy a KIT-intézmények nem szokták az információs szükségleteket azonosítani, hanem csak a kérésekre válaszolnak. A KIT-szolgáltatások egy másik elhanyagolt területét jelenti az információk előállításában és csomagolásában való részvétel: a fókusz az információ előállításában való aktív részvételre kell irányítani, nemcsak a megőzésre és tárolásra.

A magán- és nyilvános szektor információs részlegeinek a mérhető szervezeti célokhoz igazítva kell kifejteniük tevékenységüket, s egyre inkább a termelékenység és a minőség kritériumai szerint mérettetnek meg. Bár a könyvtári és információs szolgálat teljesítményét mindig is a kitűzött célokhoz mérték, manapság ez a fajta megítélés általánosabb, mint a múltban.

Mivel a modern információs szakemberek közvetítenek az információ előállítói, az információ használói és az információs technológiák között, összetett szerepük hibrid jelleget ölt, ami rugalmasságot, alkalmazkodóképességet és speciális készségeket követel meg. Ahhoz, hogy át lehessen hidalni az intellektuális, szociokulturális és kommunikációs hézagokat az információ közvetítésében és a csatlakozó folyamatokban, megfelelő tudásra és neveltetésre van szükség, amit állan-

dóan hozzá kell szabni a könyvtáros mint információs szakember szerepeinek és funkcióinak folyamatos fejlődéséhez.

A közös bibliográfiai adatok használata, az online katalógusok és a kiterjedt hálózatok fontos kihatással vannak a mai könyvtáros szakmájára. Egy olyan korszak előtt állunk, amelyben készségeiket veszített szakemberek szorulnak háttérbe az egyre járatosabb használókkal szemben. A nyomtatott vagy elektronikus forrásokból nyert információ visszakeresésének, megszervezésének és tárolásának a képességét már nem fogják a könyvtári és információs szolgálat egyetlen és alapvető vonásának tekinteni. Az információellátás és -fogyasztás természete változóban van. A használónak ma szűrt és részletesen elemzett információra van szüksége. Ezt az információt olyan formába kell csomagolni, ami könnyen olvasható, könnyen érthető, és – végül – könnyen alkalmazható.

Viszonylag kevés információs szakember foglalkozik azzal, hogy kiszolgáljon más információs szakembereket; a metaszakembereknek ebbe a csoportjába tartoznak a gyakorlott bibliográfusok és rendszerfejlesztők. Ezzel szemben a legtöbb KIT-szakember közvetítőként működik a rendszerek és a használók között.

Az információ előállítói és használói közötti közvetítői szerep katalizátori funkciót sugall. Ez párhuzamos azzal, ahogyan a tudományos információ a további kutatás katalizátorává válik.

Összefüggésben a FID/ET bizottságban és több nemzetközi projektben kifejtett tevékenységével a szerzőnek módjában áll megfigyelni, hogy napjainkban miképpen alakítja át munkáját számos KIT-szakember, s leírni új szerepeiket és funkcióikat [1]. Sok és sokféle környezetben, helyzetben dolgoznak. Kétségtelen, hogy a hagyományosnak tekinthetők mellett megfigyelhető az új és kibontakozó szerepek és funkciók magja is. Ezeket különbözőképpen lehet leírni, itt azonban csak röviden mutatjuk be őket azoknak a funkcióknak a listájával, amelyeket ma az információs szakemberek mint munkaterületeiket határoznak meg:

- az információhasználat segítése,
- az ismeretrendszerek és információforrások közötti navigáció,
- tanácskérés és tanácsadás információs problémákban,
- az információs források optimális menedzselésének ellenőrzése,
- műszaki és kulturális rendszerek integrálása,
- nyelvek és terminológiák közötti átültetés,
- adatátalakítás és információátvitel rendszerek között,
- társadalmi és kulturális összefüggések közötti kapcsolatteremtés,
- a felhasználók oktatása,

- az információs műveltség számára segédeszközök előállítás,
- szervezeti és társadalmi célok információpolitikai támogatása.

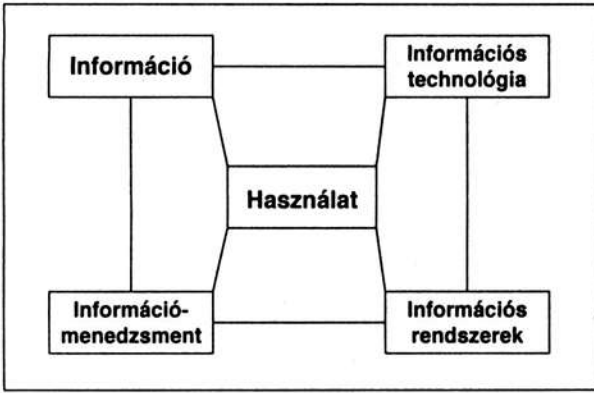
Mindezek a kibontakozó szakmai szerepek és funkciók a felhasználókhöz vagy az információtechnológia szakembereinek a munkájához kapcsolódnak (1. ábra).

1. ábra Az új információs szakember hibrid jellege

A multifunkcionális információs munka koncepciója tehát két világ összekapcsolásán alapszik: az információs technológiai rendszerek fejlesztése egyfelől, e rendszerek által előállított információ hasznosítása másfelől (2. ábra).

Ezek a modellek megvilágítják az információs szakemberek által betöltött különféle szerepek közötti kapcsolatot, továbbá hangsúlyozzák az információmenedzsment hibrid jellegét. Ráadásul ezek a modellek rámutatnak az információs rendszerek egyes összetevőit tervezők, fejlesztők és építők elismerésének fontosságára. Ezek mindegyike sajátos felkészültséget igényel. Fontos, hogy mindezek a szakértők együtt dolgozzanak, s teljes mértékben hasznosítsák hozzáértésüket, miközben tekintettel vannak a többiek kompetenciájára és tudására. A történelem arra emlékeztet bennünket, hogy sok, szépre tervezett katedrális leomlott építészeti hibák vagy gyenge szerkezetek miatt. Ugyancsak sok információs rendszernek kell

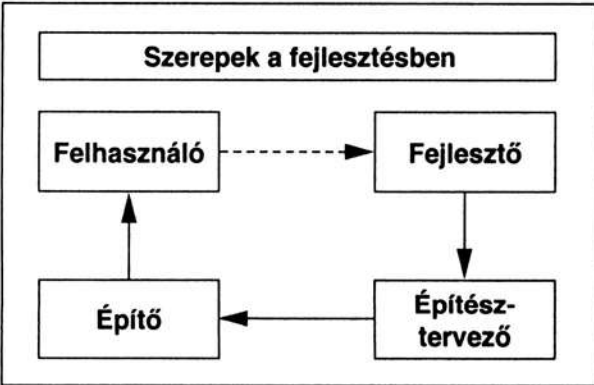

exportálni kell. Az információközvetítés folyamatában választott szerepük tapasztalataiktól és személyes felkészültségüktől, valamint technikai magabiztosságuktól, szervezeti pozíciójuktól és más tényezőktől függ. Több lehetőség kínálkozik.

Ezért indokolt kritikailag megvizsgálni azt a tényt, hogy a KIT-szakemberek mint szakemberek majdnem teljesen hiányoznak az új információs világból, legyen bár az információs szupersztráda építve, vagy a szervezetek arra irányuló erőfeszítéseire, hogy úgy kezeljék információ- és tudásvagyonukat, mint szellemi tőkéjüket. A könyvtárak és információs szolgáltatók az információátvitel pontjai lehetnek globális és helyi szinten, ha valóban érdekelték lennének a „használói igények” kitapogatásában, és annak az információnak a meghatározásában, amely a vállalat vagy szervezet sikerességéhez szükséges. A termelés és a kutatás egyre inkább nemzetközi jellegű. Releváns információra alapozott, gyors döntéseket követelnek, és az információ iránti igény nagyobb, mint valaha. Ugyanígy a minőség igénye is.

Életbevágóan fontos, hogy az információs szakemberek a sokat ígérő helyzetek feltárására összpontosítsanak saját közegük stratégiájának és taktikájának formálásában. Az információs és könyvtári szolgáltatóknak versenylényökhöz kell juttatniuk szervezeteiket, és az információhasználók céljait kell támogatniuk. A szakembereknek olyan magas minőségi színvonalú termékeket és szolgáltatásokat kell kifejleszteniük, hogy értékeik magukra vonják a felhasználók figyelmét, és elnyerjék azt az elismerést, amit megérdemelnek.

Az ingyenes, nyilvános információs szolgáltatás erős hagyománya sajnálatos módon komoly gátja a célzott, magas színvonalú, hatásos információs szolgáltatások fejlesztésének. Például az északi országokban mind a KIT-szakemberekre, mind a piacra hosszú ideig jellemző volt a monopolisztikus helyzet atmoszférája, s ezért a szervezeti kultúrában és attitűdben szükségelt változások csak lassan állnak be. Még egy adókból fenntartott, nyilvános szolgáltatásnak is az információtermelés, -szétosztás és -fogyasztás szolid gazdasági alapján kell működnie. Tekintet nélkül arra, hogy az információ közjó vagy magánáru, tudomásul kell venni azokat az összetett feltételeket és eszközöket, amelyeknek sajátos helyzetét köszönheti. Az összpontosítás szembeütő hiánya számos könyvtár számára lehetővé tette, hogy tevékenységét a „mindenki szolgálata” rugalmas koncepciójára támaszkodva fejlessze, s ahelyett, hogy szolgáltatásait világosan megfogalmazott politikára alapozta volna, megengedte a könyvtárosoknak, hogy mesterségüket a helyi és időleges feltételeknek megfelelően folytassák. Ezért aztán ezek a szolgáltatások egy olyan hozzáállást tükröznek, amelyből hiányzik mind a minőség, mind a hatékonyság szempontja.

2. ábra Az információs rendszerek fejlesztése mint a felkészült szakértők csapatmunkája

lennie, amely nem működik hatásosan az interfejstervezés hibái vagy a megjelenítési formátumok következtében. Az információs rendszereket fejlesztő csoportokból mintha gyakran hiányoznának azok a megkívánt képességek, amelyek pedig nélkülözhetetlenek, ha minden szerepet kielégítően akarnak betölteni.

Az információtudományi szakmában a legnagyobb figyelmet általában a technológiai kérdésekre fordítják. A legújabb időkig a tartalmi problémákat elhanyagolták. Az uralkodó műszaki szemlélet és az információs problémák technológiai távlatait nem egyensúlyozta ki más szakterületek közreműködése.

„Félrecímkézett üvegek”

Az információ megszervezésében, tárolásában és visszakeresésében jártas KIT-szakemberek nemcsak a felhasználóknak nyújtanak segítséget, hanem az információs rendszerek tervezőinek, fejlesztőinek és építőinek is. Habár többnyire a dokumentumok és intézetek menedzselésére összpontosítanak, egyedülálló és értékes know-how-t fejlesztek ki az információátvitel területén és – bizonyos mértékben – az információmenedzsmentben is; ezt pedig meg kell őrizni, sőt a könyvtárakon kívül más információs színterekre is

Nyilvánvaló, hogy a KIT-szakembereknek hasznos képzettségük és készségeik vannak, de nehézségekbe ütközik ezek hasznosítása a mai információs piacon, s szembe találják magukat más szakemberekkel a versenyben. Ez nemcsak az idősebb generációra érvényes, hanem azokra a végzett könyvtárosokra és levéltárosokra is, akiknek gyakran megvan az új munkakörök és foglalkozási ágak betöltéséhez szükséges felkészültségük, de a munkaadók mégsem alkalmazzák őket, mivel nem látják bennük a potenciális információs menedzsereket, webmestereket, tudásmérnököket, műszaki ellenőröket, környezetvizsgálókat, navigátorokat, vagy az elektronikus információhoz való hozzáférés tanácsadóit, az információs műveltség fejlesztőit stb.

Még kell szabadulniuk a K betűtől (könyvtáros) mesterségük nevében – ahogy sokan javasolják –, és a könyvtáros hagyományos szótárát fel kell váltaniuk egy modernebb, információorientált zsargonnal. Egy másik kritikai észrevétel is elhangzott, amely a szakma mélyebb rétegeit érintő jellemzőkre irányult: az intézménytől független szakmai azonosságtudat szükségessége, a rugalmasság, a menedzseri és politikai készségek hiánya stb. A szakmát szorongató betegséget olykor ezekkel a szavakkal írják le: fundamentalizmus, idegengyűlölet, fetisizmus, beltenyészet [2].

Versenyesev olúció az információs berkekben

Napjaink szakmai nézetcserei sok szempontból foglalkoznak a könyvtáros funkcióival az információ világában. A szakma azonosításának kérdése visszatérő témává vált. A mi szakmánk a könyvtárosságból nőtt ki, de néhányan úgy vélik, túlnőtünk már a könyvtáros elnevezésen. Úgy érzik, a KIT-szakmának el kell hagynia a K-t a könyvtár- és információtudományból. Úgy gondolják, a szakmai önazonosítás természetének átalakítása nagyobb elismertséget hoz, s előnyösebb képmást jelent a munkaerőpiacon.

Még ha így van is, nincs információs szakma mint olyan. Inkább olyan szakemberek nagy és heterogén közösségéről van szó, akiket durván információs munkásoknak lehet minősíteni. Ezek a munkások különféle foglalkozási csoportokhoz kapcsolódnak, és sok különféle szervezet keretében működnek. Az információs szakmák a szakemberek széles körét ölelik fel. Közéjük tartoznak a könyvtárosok, dokumentalisták, rekordkezelők, levéltárosok, informatikusok, információmenedzserek, rendszerelemzők, információs ügynökök, Internet-specialisták, a honlapok fejlesztői, webmenedzserek, elektronikus postamesterek és sokan

mások. Tevékenységük sok azonos területre terjedhet ki. Ugyanakkor az általuk felhasznált készségek köre és az általuk ellátott funkciók különböznek egymástól. Tevékenységük számos tudományterületet fog át, és sok szakterületre terjed ki.

M. L. Blake a mellett érvel, hogy a szakmák épp olyan dinamikusak, mint az ökológiai zugok. Nézete szerint képesek egy bizonyos számú, egymásra utalt faj eltartására anélkül, hogy az átfedés versenyhelyezethez vezessen. Ez hasznos megfogalmazás az „információs szakember” terminus értelmezése szempontjából. A versenyre alapozott evolúció gondolata ugyancsak érinti a könyvtárosokat [3]. A múltban a könyvtárosoknak némileg monopolisztikus szerepük volt a társadalom információellátásában épületeik, állományaik, polcaik, rendszereik és szertartásaik alapján. A könyvtáros korábbi szellemi státusa a tágabb társadalomban manapság zsugorodóban van, ahogy az új információs technológiák alapvetően megváltoztatják az információhoz való hozzáférés feltételeit. Végül is a könyvtár csak egy a sok terjesztő csatorna között a mai társadalomban. Ezért ezen az új információs terepen a könyvtárosoknak is – mint más szakembereknek – hajlékonyan kell fogadniuk környezetük kívánalmait és kihívásait.

A titulusban K-val vagy a nélkül, az információs szakembereknek egy olyan, speciális feladatot kínáló zugot kell találniuk maguknak, amely megengedi nekik, hogy hasznosítsák felkészültségüket. Ehhez együtt kell működniük és/vagy versenyezniük kell másokkal az információs rendszereket és szolgáltatásokat fejlesztő szakemberek nagy csapatából.

Szerepek és nem feladatok teszik a szakmát

A KIT-hez tartozó hagyományos diszciplínák – mint katalogizálás, osztályozás, tájékoztatás, állományépítés stb. – azokra a hagyományos feladatokra-funkciókra vonatkozó nézetet tükrözik, amely a „könyvtárra” vagy „információs központra” mint a KIT-szakemberek munkájának fizikai és szellemi terére és környezetére vonatkozik.

A hagyományos „feladatra orientáltságot” a KIT-szakmában fel kell váltania a „szerepre orientáltságnak” annak érdekében, hogy hatásosan működhessen az új információs terepen. A hagyományos feladatorientáltságban a feladat maga válhat céllá, s a KIT-szakember szem elől veszheti az átfogóbb célt, amit szolgálatával el akar érni. A feladatra irányuló megközelítés az információs szakmában megerősíti a KIT kultúrájában a szűk technikai irányultságot és merevséget, s ahhoz vezet, hogy a használói kör úgy tekintsen a

KIT-szakemberekre, mint passzív, bár segítőkész őrzőkre az információhoz való hozzáférésben.

Tehát mi itt azért érvelünk, hogy a szakmai stratégiákat a „szerep” perspektívájából kell megvizsgálni, ami az információs szolgáltatások és a használók közötti kapcsolatot hangsúlyozza. Ez egybevág sok más szolgáltatási területen érvényesülő általános trenddel: stratégiájuk megfogalmazásában világosan látszik az elmozdulás a termékorientáltságtól a használóorientáltság felé.

Amikor a KIT-szakemberek társadalmi elismertségének növelése érdekében szakmaiságról és stratégiai pragmatizmusról van szó, szükségképpen számításba kell venni az információellátás differenciált koncepcióját, amely különféle használói csoportokkal számol. A mindenhez értő könyvtáros koncepciója, a könyvtárosé, aki a nagyközönség számára ellátja az általános könyvtár valamennyi funkcióját, elavulttá válik, és elenyészik a speciális felkészültségű és tudású információs szakemberek csapata iránt megmutatkozó nagy igény következtében. Ők képesek megnövelni az információ értékét a hozzáférés segítségével, szűréssel és válogatással, elemzéssel és szintézissel, csomagolással és tállalással, tanítással és tanácsadással, s egy sor interperszonális kommunikációs technika alkalmazásával. Az alsóbb szintű KIT-munkakörök eltűnnek, és az „eine Mädchen für alles” ambícióját fel kell váltania az értéknövelő és használóra összpontosító koncepciónak a szolgáltatóról.

A „szereporientáció” koncepciója nemcsak a tevékenységet foglalja magába, hanem az elvárásokat is. Mivel a KIT-terület elvárásai hagyományosan alacsonyak, széles körben elterjedt az a nézet, hogy az információs szakemberek (e terminust most megkülönböztetés nélkül használjuk) továbbra is a könyvtárakhoz mint intézményekhez fognak kötődni, amelyekben az emberiség feljegyzett tudását gyűjtik, őrzik és hozzáférhetővé teszik. Minden bizonnyal lesznek olyanok néhányan, akik továbbra is vállalják ezt a lényeges, bár korlátozott szerepet a jövő információs társadalomban, de annak érdekében, hogy túlélési esélyük legyen a foglalkoztatottság nagy játékában, sokan közülük fokozatosan az információmenedzser funkciója felé fordulnak, s inkább az információvagyon előállításával, elosztásával és közvetítésével foglalkoznak. Számos prognózis szerint gazdasági értelemben az információs szektor növekedése nem a szolgáltatások, hanem a termékek terén várható.

Figyelemre méltó a szerepek változatossága, amely a KIT-szakemberek előtt áll. A szakirodalomban sok kifejezés található e szerepek megjelölésére; itt csak egy rövid válogatást adunk belőlük: mediátor, közvetítő, tanácsadó, információs segítő, tudásmérnök, kalauz, konzultáns, fordító, átalakító, összekötő, kulturális kurátor, takács (aki össze-

szövi az embereket adatokkal, gondolatokkal és műveltséggel), adatfeldolgozó, termékfejlesztő, ügynök, kibernetektív, navigátor, oktató, szűrő, ajtónálló, tudós, technikus stb. Ezek a kifejezések nem egy homogén szakmát írnak le, de világos, hogy a KIT-szakemberekről azt mondják, hogy egy (főként) személyes szolgáltatásokat nyújtó szakmához tartoznak, hogy a tudásparhoz van közük, hogy a kommunikációval foglalkoznak, hogy tárolóhelyeken vagy információs és tanulmányi központokban dolgoznak, s erősen kötődnek a nevelői szerephez.

Elég meglepő, de nincs nagy szakirodalma a KIT-szerepeknek és funkcióknak. *W. Masterson* öt csoportja azonban meglehetősen jó alapot nyújt a fogalmak azonosításához és a KIT-szakemberek fejlődési modelljéhez. A sorrendet nem kell szükségképpen elfogadni, s nem jelent elsőbbségi listát sem.

1. Közvetítő/Szűrő
2. Tároló/Gondozó
3. Tájékoztató/Kommunikátor
4. Segítő/Tanácsadó
5. Tanító/Nevelő

Szerepelmélet

A „szerep” terminust a társadalom-lélektanból vettük át, ahol az egyes foglalkozások jellemzőinek az elemzésére használják. A színházi világból vett metafora arra való, hogy leírja a cselekvéseket, és e cselekvésekre vonatkozó elvárásokat. Jól használható az egyén társadalomhoz való viszonyának a leírására és elemzésére, s kifejezi, mi történik, amikor az egyén ellát egy társadalmi funkciót, vagy elvégez egy meghatározott munkát. A szerepelmélet olyan fogalmai, mint szerepalakítás, a szerepel szemben támasztott elvárás, szerepfelfogás, szerepmegerősítés, szerepkonfliktus, a szereppel való azonosulás segítik a szakembereket abban, hogy identitást nyerjenek, legyen magukról kialakított képük, s megfogalmazzák az általuk betöltött szerepek közötti konfliktusokat.

A foglalkozási szerepek tanulmányozásának az az értelme, hogy megvilágíthassuk, egy adott szakembercsoport mit is igyekszik tenni, s megvizsgálhassuk, ténylegesen közösek-e céljaik és módszereik, s kínálnak-e egy meghatározott szolgáltatást. A szolgáltatás nyújtójára és fogadójára való összpontosítás segít megállapítani, hogy a fogadó vajon teljes tudatában van-e a szolgáltatásnak, és úgy tekinti-e, mint amire szüksége van. Megvizsgálandó az is, hogy azok a feltételek, amelyek mellett a szolgáltatás igénybe vehető, előnyösek-e, segíthetik-e a jobb munkavégzést, vagy éppen fenyegetést jelentenek annak, aki a munkát elvégzi. Ilyen fenyegetés lehet az is, hogy

a munkát úgy fogják fel, mint amit bárki elvégezhet.

Mindig azon kell lennünk, hogy felhívjuk a figyelmet a KIT-szakemberek által játszott közvetítő szerepre az információhoz való hozzáférésben, s ennek hasznosságára, valamint készülünk fel annak bemutatására, hogy bizonyos munkamód-szerek jobb szolgáltatást eredményeznek, mint mások. Ha így teszünk, a KIT-szakembereknek nem kell félniük az új technológiák kihívásaitól, mivel ha szerepeiket bizonyos mértékben átvették is az új eszközök és eljárások, ugyanakkor éppen az új technika alkalmazásának következtében új funkciók és szolgáltatási területek is megnyílnak előttük.

Elmosódnak a határok

A szakmai szerepek és az igazán produktív területek megvizsgálása révén a gyakorló szakemberek előtt szemmel láthatóvá válik, hogy a más diszciplínák területén lezajlott fejlemények és kialakult technológiák átvétele hogyan járul hozzá munkájuk eredményes végzéséhez.

Jól ismert tény, hogy nem vág teljesen egybe az a tudás- és készséganyag, amit a KIT-képzés rendszerint nyújt, s amire a köz- és magánszektor szervezeteinek szükségük van hatásos információs szolgáltatások működtetéséhez. Ezért a szakma szerepre, s nem feladatra való orientáltságáról folyó viták nyomást jelentenek nemcsak a KIT-tevékenységek átstrukturálására, hanem olyan oktatási és képzési programok bevezetésére is, amelyek megfelelnek a modern információs szakmának.

Ez egyenesen az arról folyó szakmai vita forró közepébe visz bennünket, milyen stratégiára van szükség a KIT területének további szakmai fejlesztéséhez: a divergenciát vagy a konvergenciát keressük a tudományos színtéren?

Az egyik oldalon állnak azok, akik azt hiszik, hogy a sajátosságok megőrzésének helyes útja a divergencia. A másik oldalt egyre nagyobb számban képviselik azok, akik az információs munkát és szakmai gyakorlatot szélesebb összefüggésekbe ágyazzák, és a KIT-szakma más, kapcsolódó diszciplínákkal való integrációjának, az elméleti alap konvergenciájának a szószólói. Ez emelné az elméleti színvonalat, s ezáltal a gyakorlat szintjét is. Erős érveként jelentkezik itt az új technológiák hajtóerejével való számvetés, hiszen az információátviteli és -közvetítő folyamatok mindinkább a korábban különálló információs technológiák konvergenciáján, valamint az adatok és információk elektronikus formátumokra való folyamatos átáramlásán alapulnak. Ebben a helyzetben a KIT-szakemberektől elvárják, hogy befogadjanak más disz-

ciplínákat is, és keressék meg a szellemi metszőpontokat az egyes információs területek között.

Először a „miért”, aztán a „hogyan”, ha új technológiákról van szó

A politikai és gazdasági oldalról érkező nyomás miatt, és amiatt, ahogyan az új technológiát fejlesztik és piacra dobják, a KIT-szakemberek érhetően bizonyos fenyegetést éreznek. Az információs technológia átütő hatásai miatt érzett aggodalom indokolt és előre látható volt. Mind a szakirodalom, mind pedig más források is tükrözik azt a tényt, hogy átlagosan csökken a szakma státusa, részben éppen a közoktatás növekedése és az információs forrásokhoz való szabadabb hozzáférés következtében. Ezért ma szemben az információs technológia kihívásával inkább azt kell kérdeznünk először, „miért” is alkalmazzuk, s csak utána azt, „hogyan”, s megpróbálni felderíteni új, értéknövelt szolgáltatások bevezetésének lehetőségeit.

A „szereporientáltság” belső elsőbbsége a szakmában létező „feladatorientáltsággal” szemben a KIT-szolgáltatásokban zajló változásokat természetesen közelebb hozza a használók érdekeihez. Ismeretes, hogy a technológia hatékony használata nagyon is függ attól az emberi hozzáállástól, amely a KIT-szolgáltatásokban különféle közvetítő funkciókat betöltő szereplők csoportjai részéről megnyilvánul, ezért a használói igények és kérések azonosítása és kielégítése természetesen központi helyre kerül, amikor elemzés alá vetik szerepeiket és funkcióikat ezekben az egymásra kölcsönösen ható folyamatokban.

A KIT-szakma hagyományosan erős „feladatorientációja” szemben a „közvetítő szerepekkel és funkciókkal” hibás perspektívákhoz vezethet például az információs technológia új fejleményeihez való hozzáállásban; erről lesz szó az alábbiakban.

Dániában a Könyvtárosi Unió 1996-ban egy tekintélyes forrásokkal rendelkező fejlesztési alapot hozott létre annak megvizsgálására, hogyan felelnek meg a közkönyvtárak a technológia kihívásának. Ez a program hasonlít sok más mai programhoz szerte a világon, elősegítendő a KIT-szolgáltatásokban lezajló változási folyamatok menedzselését. A projektről szóló jelentésekből és a program kiértékeléséből világosan kiderül, hogy a szakma általános hozzáállása így jellemezhető: „Változtatnunk kell, mert a technológia itt van, és szorít bennünket.” A technológia maga a kiváltója és kioldó szerkezete a szükséges változtatásoknak, miközben nagyon kevés vagy majdnem semmi figyelmet fordítanak a KIT-szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos, megváltozott kéréseknek és elvárásoknak [4]. Ismerve a szakma belső logikáját és hagyományos „feladatorientált” érdekelt-

ségét, könnyű megérteni, hogy az eltorzult perspektíva ezen formája vezeti napjainkban a folyamatban lévő szakmai fejleményeket, s gyakran a KIT szolgáltató szervezeteinek költséges átszervezési folyamatait.

Ma a legtöbb haladó szellemű KIT-szakember nagyon is kész megtanulni és alkalmazni a rendelkezésre álló új technológiákat, de csak kevesen használják őket közülük innovatív módon napi munkájukban. Ezért hosszú utat kell megtennünk szellemi fejlődésünkben, mielőtt az új technológia nemcsak befolyásolja, hanem meg is változtatja magatartásunkat és cselekvésünk módját összetettebb feladatok elvégzésében és problémák megoldását feltételező helyzetekben.

A technológiai fejlődés három „klasszikus” szakasza a szociológusok szerint a következő. Az első szakaszt az jellemzi, hogy amit meg kell tenni, azt most olcsóbban, gyorsabban és jobban lehet elvégezni az új technológiával, mint nélküle. A második szakasz akkor következik be, amikor olyasmit is megtehetünk, amit nem tehetnénk meg a technológia nélkül. A fejlődés harmadik szakaszába akkor lépünk, amikor az új technológia által nyújtott lehetőségekhez illeszkedve megváltozik magatartásunk és gyakorlatunk.

Két évtizeddel ezelőtt ezzel a fejlődési forgatókönyvvel lehetett szemléltetni, milyen kevés változással járt a gondolkodásmódban az online bibliográfiai katalógusok használata a könyvtárosok napi munkájában: a nyomtatott katalóguscédulák ugyan a képernyőre kerültek, de a nyomtatott katalóguscédula koncepciója nagyon is megmaradt mind az adatok korlátozott struktúrájában, mind használatában. A fejlődésnek további évekre volt szüksége, mielőtt például az online katalógusokat úgy értelmezték és használták, mint a monografikus publikációkhoz való tartalmi hozzáférést növelő eszközöket [5]. A fejlődés nem áll meg, s ma arról van szó, hogyan lehet használni az adatbázisokat és elemző eszközöket társadalmi és üzleti információk nyerésére.

Amellett érvelünk, hogy ha az információs technológiai fejlődésről szóló nézetcserek kiindulópontjával a KIT-szakemberek különböző „közvetítő szerepeit és funkcióit” választjuk, s nem „feladataikat”, valószínűleg több innovatív megközelítésre számíthatunk az új technológiák használatában. Azok a személyek, akik szerepeikre és funkcióikra összpontosítanak inkább, semmint rutinjaikra és feladataikra, gyorsabban érhetnek el a technológiai fejlődés használatának magasabb szintjeire, mert az új eszközök természetes kapcsolatba lépnek saját, személyes fejlődésükkel és kreativitásukkal.

E hatás szemléltetésére a könyvtáros hivatásáról adott egyik klasszikus megfogalmazást (*Ortega y Gasset*, 1934) idézem: „az ember és a könyváradat közé helyezett szűrő”.

Tekintettel a kiadványok és közlemények növekedésére a változatos közvetítő csatornákon, a mai KIT-szakemberek hivatása legfontosabb problémáinak egyike, hogy az információ megszerésének eszközeiként funkcionáljanak annak érdekében, hogy megvédjék a használót az irreleváns és félrevezető információtól, s hogy megelőzzék az információs túlterheltséget. *Ranganathan* öt könyvtartudományi törvénye (1931) közül a negyedik így hangzik: „Óvd az olvasó idejét!”

Több vizsgálat kimutatta, hogy az információs forrásokhoz való szakszerű hozzáférés biztosításának szerepe erősen rögzült a használók szemléletében, akiknek minőségi garanciákra és hatékonyságra van szükségük, amikor információt keresnek. A modern információs szakember számára kihívást jelent, hogy ez a nézet felölelje egy másokért dolgozó információs szolgálat teljes struktúráját. Ez azt jelenti, hogy az a jellemzően egyéni szolgálat, amely az információ és fogyasztói közötti közvetítésből áll, túlmegy „a (használó által kezdeményezett) kérések kielégítésének” hagyományos szerepén, s egy olyan, másokra tekintő attitűddel ruházza fel ezt a feladatot, amely az információ tárolása, kiadása és visszatartása mellett tekintetbe veszi a használó előre látható igényeit is.

A böngésző és navigációs eszközök csakúgy, mint az információ csomagolásának és tárolásának különféle formátumai több lehetőséget kínálnak a KIT-szakembereknek, hogy belépienek a fejlett információs szolgáltatások arénájába. Ma nagy kihívás a KIT-szakma számára, hogy megszabaduljon az őrző szerepek és funkciók dominanciájától, s ismét elfoglalja a „könyvtáros” régi, klasszikus szerepét, a tudós emberét, akihez azért fordulnak mások, hogy tanácsot kapjanak új ismeretek felé való törekvésükben. A „könyvtár” fogalma többet jelenthet, mint egy fizikai helyet: metaforaként használva egy platformra utalhat, ahol kielégíthetők az információs igények. Minthogy a jövő tőkét a kreativitás, a tehetség és a megvalósított gondolatok jelentik, s a technológiának és tőkét kell szolgálnia, az információs szakembereknek tudomásul kell venniük, ők lehetnek ennek az értéképző folyamatnak a hordozói és előmozdítói.

A szakma önmagáról alkotott képének ezt a perspektívát kell átfognia, s a szakmai fejlődést az elkötelezettségnek ezen a magasabb szintjén kell ösztönöznie.

Irodalom

- [1] WORMELL, I.: Multifunctional information work – new demands for training? Proceedings of the 1st British-Nordic Conference on Library and Information Studies, 24–25 May 1995, Copenhagen. (Eds.) M. Hancock-Beaulieu and N.O. Pors. Royal School of Librarianship, p. 45–50.

- [2] CRONIN, B.: Shibboleth and Substance in North American Library and Information Science Education. = Libri, 45. köt. 1. sz. 1995. p. 1-19.
- [3] BLAKE, M. L.: Human evolution in space and time, with reference to the niches of librarianship and information processing. = Journal of Information Science, 11. köt. 1985. p. 125-129.
- [4] LARSEN, S.: Udgangspunkt bør tages i brugernes behov. = Bibliotekspressen, 3. köt. 3. sz. 1997. p. 65-66.
- [5] WORMELL, I.: Subject Access Project-SAP. Improved subject retrieval for monographic publications. Ph.D. Thesis. Lund University, Dept. of Information and Computer Science, Lund, 1985.

Beérkezett: 1999. V. 24-én.

Fordította: Papp István

Rendezvénynaptár

A könyvtárak – kapuk egy felvilágosult világba, az IFLA 65. konferenciája

Bangkok, 1999. augusztus 20-28.

Szervező: IFLA Headquarters
P.O.Box 95312
2509 CH The Hague
The Netherlands
Tel.: +31 70 314 0884
Fax: +31 70 383 4827
E-mail: IFLA@IFLS.ORG
URL: <http://www.IFLA.ORG>

Informatika a felsőoktatásban '99 – konferencia

Debrecen, 1999. augusztus 27-29.

Szervező: Antal Sándorné, DATE
Tel.: 06 20 508-441
URL: <http://www.date.hu/if99>

Nemzeti és nagy kiterjedésű internetes információs kapuszolgáltatások építése

Workshop az európai nemzeti könyvtárak számára
Hága, 1999. szeptember 14-15.

Szervező: DESIRE project
URL: <http://www.desire.org/html/subjectgateways/workshop/workshop1.html>

Frankfurti Könyvvásár

Frankfurt, 1999. október 13-18.

Szervező: Frankfurt Book Fair
P.O.Box 10 01 16
60001 Frankfurt/Main
Tel.: +49 69 10 02 0
Fax: +49 69 21 02 227
E-mail: marketing@book-fair.com
www.frankfurt-book-fair.com

PATINNOVA '99 + EPIDOS szabadalmi információs konferencia

Haldiki (Görögország), 1999. október 18-22.

Szervező: European Patent Office
„PATINNOVA/EAC99”
Schottenfeldgasse 29.
A-1072 Austria
Fax: +43 1 52126 4192
E-mail: dshalloes@epo.nl

XXVI. International Festival of Professional Films, TV and Videoprogrammes

EKOTOPFILM '99, 26. nemzetközi szakmai film-, tv- és videofesztivál

Zilina (Szlovákia), 1999. október 18-22.

Szervező: EKOTOPFILM
Secretariat
P.O. Box. 51
820 12 Bratislava 212
Slovak Republik
Tel.: +421-7-4333 7421
Fax: +421-7-4329 3614
E-mail: ekotopfilm@isnet.sk
www.isnet.sk/ekotopfilm

6. nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési és másolatszolgáltatási konferencia

Pretoria, 1999. október 25-29.

Szervező: Hester van der Walt
Manager: Corporate Communication
The State Library
POBox 397
0001 Pretoria, South Africa
Tel.: +27 12 321 8931
Fax: +27 12 325 5984

IST 99 – Az információs társadalom technológiája, konferencia és kiállítás

Helsinki, 1999. november 22-24.

Szervező: Tekes
P.O.Box 69
FIN-00101 Helsinki
Tel.: +358 10 52151
Fax: +358 10 5215908
E-mail: ist@cec.be

A Magyar Szabadalmi Hivatal pályázati felhívása új műszaki alkotások, kutatási-feltalálói eredmények elismerésére

Gábor Dénes, a világhírű magyar mérnök-fizikus születésének 100. évfordulóját a magyar millennium évében, 2000. június 5-én ünnepeljük. A kiváló természettudós a holográfiai módszer feltalálásáért és fejlesztéséhez való hozzájárulásáért 1971-ben kapta meg a fizikai Nobel-díjat. Maradandót alkotott az információelmélet, az elektronoptika és a plazmafizika területén, élete utolsó évtizedeiben mintaadó szociális érzékenységgel elemezte a globális problémák technikai gyökereit és leküzdésük gazdasági-társadalmi eszközeit. Munkássága ma is mozgósítja a műszaki tudományok legkiválóbb művelőit.

Gábor Dénes születésének centenáriuma alkalmából a Magyar Szabadalmi Hivatal új műszaki alkotások, kutatási-feltalálói eredmények elismerésére pályázatot hirdet az alábbi szakmai területeken:

- Alkalmazott fizika (különösen optika, elektronfizika, plazmafizika, anyagtudomány)
- Informatika
- Környezetvédelem

A pályázók köre

Kutatóintézetekben, felsőoktatási intézményekben, termelő-szolgáltató vállalatoknál dolgozó, pályakezdőktől a legfeljebb Ph.D. fokozattal rendelkezőkig, azon kutatók pályázhatnak, akik az adott kutatási témában az évezred utolsó évtizedében – 1991-től – kezdtek meg tevékenységüket.

Pályázati feltételek

A pályázati témát regisztrálni kell; ezt a kutatás témavezetőjének, vagy a fiatal szakember oktatási, egyetemi vagy kutatási műhelybeli tutorának írásos ajánlásával célszerű kiegészíteni.

A pályázatok regisztrálása

A regisztrálás helye:

Magyar Szabadalmi Hivatal
Iparjogvédelmi Tájékoztatási és Oktatási Központ
1054 Garibaldi u. 2.

Határideje: 1999. szeptember 30.

A regisztrálásnak tartalmaznia kell:

- a kutatási téma rövid leírását;
- a kutatás során elért kívánt cél megjelölését;
- a kutatás helyének pontos megjelölését;
- a kutatás megkezdésének évét;
- a témavezető nevét, elérhetőségét;
- a kutató nevét, születési évét, elérhetőségét;
- a kutató eddigi szakmai pályafutásának leírását.

A pályázat tartalmi követelményei

- A kutatási tevékenységgel megoldani kívánt műszaki probléma és a megoldás részletes ismertetése minimum 10, maximum 50 oldal terjedelemben.
- A kutatási téma iparjogvédelmi feltárása, amelyhez a Magyar Szabadalmi Hivatal a regisztrált pályázók részére ingyenes információs csomagot és iparjogvédelmi kutatási lehetőséget biztosít.
- A Magyar Szabadalmi Hivatal a pályázatok tartalmát titkosan kezeli.

A pályamunkák leadásának helye:

Magyar Szabadalmi Hivatal
Iparjogvédelmi Tájékoztatási és Oktatási Központ
1054 Garibaldi u. 2.

Határideje: 2000. március 31.

Értékelés: A benyújtott pályázatokat szakértői bírálóbizottság értékeli és díjazza. A testület elnöke: a Magyar Szabadalmi Hivatal elnöke, tagjait az egyetemek, az MTA kutatóintézeteinek képviselői, a Magyar Szabadalmi Hivatal elbíráló munkatársai, valamint a pályamunkák kutatási témavezetői köréből választják ki. A testület három, egyenként 500 000 Ft értékű díjat adományoz, amelynek egy részét a kutatónak szakmai konferencián való – tutorával közös – részvétele költségeire van módja fordítani.

A Magyar Szabadalmi Hivatal támogatja az értékes pályaművek megjelenését szakfolyóiratokban, s konzultációs lehetőséget biztosít a kutatási eredmény és/vagy találmány jogvédelmének hazai és külföldi megszerzéséhez.

Az ünnepélyes díjkiosztás helyéről és idejéről a pályázat résztvevői külön értesítést kapnak.

Budapest, 1999. június

Magyar Szabadalmi Hivatal